

ПАЩЕНКО А.А. КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ОБУСЛОВЛЕННОСТЬ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА НАРУШЕНИЕ НА ПРОИЗВОДСТВЕ ПРАВИЛ ЯДЕРНОЙ ИЛИ РАДИАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
Проанализированы криминологические факторы социальной обусловленности уголовной ответственности за нарушение на производстве правил ядерной или радиационной безопасности.

PASHCHENKO A.A. CRIMINOLOGY CONDITIONALY OF THE RESPONSIBILITY FOR INFRINGEMENT ON MANUFACTURE OF RULES OF NUCLEAR OR RADIATING SAFETY
Are analyzed criminology factors of social conditionally of the criminal liability for infringement on manufacture of rules of nuclear or radiating safety.

М.А. ПОГОРЕЦЬКИЙ

канд. юрид. наук, доц.

Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого

УДК 343.1“17/18”

РОЗШУК В КІНЦІ XVII – НА ПОЧАТКУ XVIII СТ.

На основі правових актів і наукових джерел досліджуються питання становлення і розвитку розшуку за Петра I і визначення його місця в кримінальному судочинстві

Сучасне визначення сутності оперативно-розшукової діяльності неможливе без історично-правового аналізу її еволюції на різних етапах історичного розвитку, в тому числі й в період з кінця XVII - початку XVIII століть – в петровську епоху, яка характеризується активним розвитком заходів організаційно-правового й тактичного характеру в цій сфері.

Проблемам історії становлення і розвитку розшуку в зазначений період присвячені праці дореволюційних вчених в галузі кримінального процесу, криміналістики, поліцейського (адміністративного) права таких, як: І.Є. Андрієвський, М.Ф. Владимирський-Буданов, В.А. Ліновський, М.М. Снігірев, І.Т. Тарасов, Г.Г. Тельберг, І.Я. Фойницький, В. Фукс та інші, а також наших сучасників, серед яких: М.І. Ануфрієв, О.М. Бандурка, В.І. Єлінський, О.М. Піджаренко, І.В. Сервецький, М.О. Чельцов-Бебутов, О.Н. Ярмиш й інші. Проте, незважаючи на значну кількість наукових праць з цієї теми, в них висвітлені лише окремі аспекти розшуку. В нашій роботі ставиться за мету з'ясувати, з огляду на її обсяг, сутність розшуку та його місце в кримінальному судочинстві в досліджуваній період, прослідивши еволюцію цієї проблеми для використання історичного досвіду в сучасній теорії, законодавстві й практиці.

За Петра I (1682-1725 рр.) розшук, слідче провадження й судові функції в основному були злиті воедино і поклалися поперемінно на різні урядові установи (Приказ розшукових справ, Преображенський Приказ, Сенат, Канцелярію тасмних справ, поліцію, Контору розшукових справ, Розгравну палату та ін.) і уповнова-

жених посадових осіб (сичидів, воєвод, офіцерів пошуків команд, фіскалів та ін.).

Так, в 1689 році було засновано Приказ розшукових справ, який займався в основному розшуком у зв'язку із справою цариці Софії Олексіївни й інших супротивників царя і закінчив своє існування в 1694 році [1, с.60].

Преображенський Приказ був спеціалізованим державним органом, що мав виключне право на організацію розшукової діяльності, ведення слідства і розгляд справ у політичних державних злочинах [2, с.254; 3, 4, с.6-7; 5, с.115]. Основу його розшукової діяльності складала інформаційно-пошукова робота, діяльність з попередження й розкриття злочинів, розшуку осіб, що переховуються від слідства й суду. Преображенський приказ вів як розшук, так і слідство, й навіть суд. Основним методом дізнання було катування. У виявленні і переслідуванні насамперед державних злочинців найбільшого поширення набули таємні методи розслідування, використовувалися таємні інформатори. Донос став тотальним обов'язком Іменним Указом Петра I від 25 вересня 1702 р. [3] створювалася своєрідна система надходження до Преображенського Приказу розшукової інформації про осіб і факти, що становили розшуковий інтерес для попередження, припинення й викриття політичних злочинів. У розпорядженні Преображенського приказу знаходилися солдати й офіцери Преображенського і Семеновського полків, що використовувалися для проведення обшуків і арештів. Іноді місцевій владі Преображенський приказ доручав розслідування окремих дрібних справ і здійснен-

ня повальних обшуків, що проводилися майже у всіх справах “Повальний обшук” являв собою опитування певного кола осіб і міг бути малий і великий. Малим “повальний обшук” називався тоді, коли допитувалися особи, що проживають від обвинувачуваного не далі п’яти дворів у кожную сторону, а також особи, що працюють чи служать з ним. При великому “повальному обшуку” допитувалися особи, що проживають не далі двадцяти п’яти дворів від нього в кожную сторону. Від “повального обшуку” могли звільнитися душевнохворі, глухонімі, особи, яким ще не винувилосся п’ятнадцяти років, діти проти батьків, кріпаки, відпущені на волю, у справах щодо їхніх поміщиків, особи, що знаходяться в служінні тих, у справах яких ведеться слідство, особи, що знають про даний злочин з чутки. У 1717 році справи про політичні злочини досягли такої кількості, з якою вже не справлялися Преображенський приказ і Приказ розшукових справ. У зв’язку з цим Петро I розпорядився організувати ще кілька канцелярій для розшуків, що проіснували до 1724 року.

У 1711 році на чолі не лише судових, але й усіх адміністративних закладів був поставлений Сенат, організований указом Петра I 22 лютого 1711 року [2, с. 197-198]¹, функції якого визначили два укази від 2 березня цього ж року [2, с. 198-201]², що серед інших приписували Сенату в тому числі й розшукові функції. Іноді він також сам проводив попереднє слідство. Через складність функцій Сенату й невелику кількість його членів він змушений був утворити при собі “розправну” палату – підсобний орган для розгляду судових справ [4]. У 1718 році було засновано “юстиц-колегію”, в підпорядкування якої перейшла “розправна” палата, а у 1719 році функції “розправної” палати перейшли до Санкт-Петербурзького надвірного суду. В 1718 році були створені колегії – централізовані адміністративні заклади, які замінили колишню організаційно-управлінську структуру – прикази. Для розгляду доносів і проведення у них розшуків було також створено майорські канцелярії, до компетенції яких належав розшук у справах, що торкалися інтересів держави [6, с. 707].

5 червня 1718 року був заснований новий орган політичного розшуку – Канцелярія Його Величності Державних Таємних справ (Канцелярія таємних справ), якому були передані функції Преображенського приказу [4, с. 7; 7, с. 262]. З 1719 року Таємна канцелярія діяла паралельно з Преображенським приказом. З 1724 року весь хід розшуку фіксувався в книзі протоколів. Таємна канцелярія, на відміну від Преображенського приказу, що мав дуже широке коло повноважень, займалася лише слідчо-судовою діяльністю. При основній Канцелярії існувала і похідна для проведення розшуку в різних місцях. У 1724

році Таємна канцелярія за указом Петра передала всі справи до Преображенського приказу.

У 1724 році для ведення розшукових справ особливої важливості було засновано як особливу палату – Контору розшукових справ. Але вона не мала власного штату для здійснення наданих їй функцій, і за необхідності залучала до розшуку чиновників Сенату [8, с. 23].

Для петровського періоду є найбільш помітною тенденція на посилення регламентації таємної розшукової роботи. Про це свідчить низка правових актів виданих в цей час. Так, Указ від 2 вересня 1695 р. [9] прямо регламентував розшукову діяльність, приписуючи воєводам займатися організацією інформаційно-пошукової роботи, згідно з ним серед місцевого населення підбиралися спеціальні інформатори або таємні “доносители”. Воєводи мали право вести слідство у кримінально-політичних справах, із застосуванням усіх методів дізнання, включаючи катування [1, с. 70-73; 4].

Указ від 21 лютого 1697 року “Об отмене в судных делах очных ставок, о бытии вместо оных распросу и розыску, о свидетелях, об отводе, оных, присяге, о наказании лжесвидетелей и о пошлинных деньгах” [10, с. 571-578] завершив скасування обвинувального процесу в російському феодальному судочинстві, змінивши його на розшуковий, слідчий.

Указ Сенату від 12 жовтня 1711 р. “Про бесперешкодний розшук, переслідування сищиками злодіїв, розбійників і їхніх спільників” [11] відновив інститут сищиків [1, с. 72-73; 4; 12, с. 8-11; 13, с. 42], який у 1762 році був знов ліквідований, а його функції передані місцевим поліцейським органам [4, 5, с. 115-116]. Сищики майже не використовували негласні методи розкриття злочинів [4]. Вони вели дізнання шляхом опитування свідків, використання слухів, речових доказів.

У реформах Петра I важливе місце приділялося створенню регулярної поліції. За його царювання уперше орган, наділений правоохоронними функціями, стали позначати терміном “поліція” [14, с. 394-395; 15, с. 12]. Вперше поліція з цією назвою як заклад виникла в 1718 році, коли в Петербурзі була введена посада генерал-поліцеймейстера, й у цьому ж році видані “Пункти, дані Санкт-Петербурзькому Генерал-поліцеймейстеру” [16], що посилили правове регулювання розшукової роботи, визначивши обов’язки міської поліції, які полягали в охороні безпеки [14, с. 394]. 16 січня 1721 р. було прийнято Регламент чи Статут Головному магістрату [17], за яким в містах вводилася постійна поліція, що повинна була взаємодіяти з іншими органами місцевого управління при проведенні розшукових заходів. В Регламенті було дано визначення поліції, причому настільки широке, що ним вичерпувалося майже все управління державними справами, під яким того часу розумілися як розшукові, слідчі й судові функції, так і функції по забезпеченню громадського порядку й нормального функціонування всіх інституцій в державі (“благоусмотрение”) разом взяті [14,

¹ Див. Указ Петра I: Об учреждении Правительствующего Сената и о персональном его составе

² Див.: Указ Сената о его деятельности по отъезду царя из Петербурга и о послушание всех Сенату и его указам.

с.395]. В 1722 році у великих містах була введена посада поліцмейстера, а в Москві – обер-поліцмейстера [1, с.76, 4, с.2]. Необхідно зазначити, що судова влада визнана була за поліцією як засіб для більш успішного вирішення поліцейських завдань, незалежно від розправи, до якої вона могла удаватися в багатьох випадках, і форми якої були найрізноманітнішими й надзвичайно жорстокими [14, с.396]. Прийняті згодом законодавчі акти наділили поліцію широкими повноваженнями з розшуку, розслідування і судового розгляду кримінальних справ у злочинах, віднесених до її компетенції.

Вже в цей час використовувалися таємні поліцейські агенти, залучення яких прямо приписувалося в інструкціях губернаторам, як вищим адміністративним органам, на які покладалося керівництво поліцією в губерніях [18; 19].

Зростання злочинності, як вже зазначалося, змусило Петра I відновити інститут сищиків, що ним був скасований у 1702 році. Але цей захід не дав бажаного результату. У 1719 р. видається інструкція [20], за якою до місць, де дії злочинців мали явний, відкритий і найбільш небезпечний характер, почали відправляти військові команди на чолі з офіцером, що створювалися для розшуку збіглих драгун, солдат, матросів й рекрутів, викорінювання злодіїв і розбійників, а також осіб, що їх переховували. Офіцери розшукових команд мали право проводити розшук над особами усіх станів і при викритті у вчиненому злочині карати винну особу аж до страти. Інструкція вимагала, щоб офіцери записували усі дії у спеціальний журнал і рапортували про усе своєму керівництву та повідомляли місцевій владі, а також вимагали від місцевого керівництва комісарів для присутності при розшуках і спільного їх проведення. Ці команди являли собою орган, на який покладался розшук, слідство й судові функції [1, с.76; 7, с.262, 8, с.25; 12, с.8, 9].

Контроль за діяльністю державного апарату й посадових осіб входив до компетенції фіскалів, створених у 1717 році [1, с.36, 37, 76-77; 2, с.200, 203-204, 206-207, 328, 333-336; 6, с.696-698; 21; 22, с.102; 23, с.23,24]. Фіскали виконували свої функції шляхом таємного спостереження, вербування агентури в державних установах і виявлення оперативним шляхом хабарників і казнокрадів, оперативного впровадження (у сучасному розумінні), застосовували такі розшукові дії, як негласне виявлення осіб, причетних до вчинення злочинів, допити підозрюваних, забезпечення схоронності речових доказів, що підтверджують протиправність дій. Переважна частина справ такого роду велася в Преображенському приказі й Таємній канцелярії. Отже, діяльність фіскалів полягала в таємному нагляді за службовою діяльністю посадових осіб, що знаходилися на державній службі. Окрім того, фіскали зобов'язані були здійснювати гласний нагляд за збиранням податків у державну скарбницю. Вони, у певних випадках, взаємодіяли з місцевими поліцейськими установами, особливо з питань затримання підозрюваних

у вчиненні злочинів, проведення обшуків і ін. Однак допити і ведення справ на конкретних осіб здійснювалися ними самостійно. Згодом більшість функцій інституту фіскалів перейшла до створеного в більш пізні часи інституту прокуратури.

Особливими рисами відрізнявся розшук злочинців у формі “слова и дела государева”, який проводився у політичних злочинах [24; 25]. Визначала порядок розшуку у цих справах друга глава Соборного Укладення 1649 року

Устав військовий 30 березня 1716 року “Коротке зображення процесів чи судових позовів” [10, с.579-631], засновуючись на принципах указу 1697 року [10, с.571-578], встановив докладні правила розшукового процесу з усіма його типовими рисами у справах “про військових”. В цьому акті не було розділення на органи попереднього дослідження обставин злочину й судові органи. Військові начальники здійснювали і розшукові, слідчі і судові функції (ст 2 глави II вступної частини) [6, с.682, 710-713; 10, с.617-618, 624; 26, с.540-541; 27, с.51].

Перенесення в Україну адміністративно-управлінських структур Московської держави, застосування тут форм і методів їх діяльності, охоплювало всі сфери громадсько-політичного життя, в тому числі вплинуло й на розвиток розшукової діяльності [5, с. 115].

Таким чином розшук в означений період полягав в основному в катуванні, застосуванні “распросов с пристрастием” [22, с.103-104], доноси були тотальним обов'язком, подальшого розвитку набував інститут особистого пошуку [6, с.682; 23, с.29]. За Петра I вводяться нові заходи розшукового слідчого процесу, які раніше були невідомі руському праву: ревізійний порядок, законні правила про силу доказів, інститут фіскалів [28, с.33]. Поступово стали створюватися спеціалізовані постійні з визначеними колом завдань і компетенцією державні органи охорони громадського порядку і боротьби зі злочинністю [4]. В часи царювання Петра I розшук, слідче провадження й судові функції в основному були злиті воедино. Це була епоха змішання поліції і юстиції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ануфриев Н.И., Пиджаренко А.М. Тайны сыска. – К.: Преса України, 2002. –Кн.1. –524 с.
2. Воскресенский Н.А. Законодательные акты Петра I /Под ред. Б.И. Сыромятникова. –Т.1. Акты о высших государственных установлениях. –М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1945. –600 с.
3. Именной Указ от 25 сентября 1702 г. «Об отсылке в Преображенский приказ всяких людей, сказывающих слово и дело» // ПСЗ³. –Т IV. –№ 1918 –С.199-200.

³ Полное собрание законов Российской империи. Собрание первое с 1649 по 12 декабря 1825 г. –СПб.: Типография II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830.

4. Лядов А.О., Евсеев А.В. Становление сыска в дореволюционной России // История государства и права. -2002. -№ 1. -С.2-9.

5. Поярков О.В. Розшук злочинців: історія питання // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. - 2001. -№ 2. -С.110-123.

6. Чельцов-Бебутов М.А. Курс советского уголовного-процессуального права. -Т.1. Очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческих, феодальных и буржуазных государствах. -М.: Госюриздат, 1957. -840 с.

7. Губар С.В. Історія розвитку попереднього слідства в Україні // Науковий вісник НАВСУ. -2001. -№ 1 -С.258-267.

8. Линовский В.А. Опыт исторических розысканий о следственном уголовном судопроизводстве в России. [Новое изд. перепеч. с изд. 1849 г.]. -М.: ЛексЭст, 2001. -240 с.

9. Указ именной, объявленный в Розряде Боярином князем Троекуровым «О присылке воров и разбойников, пойманных в городах и уездах с воровскими вещами в Стрелецкой приказ» // ПСЗ. -Т.III. -№ 1515. -С.205-206

10. Памятники русского права. Вып. 8. Законодательные акты Петра I. Первая четверть XVIII в. /Под ред. К. А. Софроненко. -М.: Госюриздат, 1961. -668 с.

11. Указ от 12 октября 1711 г. О беспрепятственном розыске и преследовании сыщниками воров, разбойников и их сообщников по своим Губерниям // ПСЗ. -Т.IV. -№ 2439. -С.745.

12. Хаустов В.Н., Шумилов А.Ю. История розыскного дела в России // Оперативно-розыскная деятельность: Учебник /Под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, А.Ю. Шумилова -М.: ИНФРА-М, 2001. -XXII. -794 с.

13. Пиджаренко А. М. История и тайны уголовного и политического сыска. -К.: Юринформ, 1994 -400 с.

14. Тарасов И. Т. Реформа русской полиции. Исторический очерк возникновения и развития полиции до эпохи реформ // Юридич. Вестник. -М., 1885. -№ 11. -С.394-409.

15. Фукс В. Суд и полиция. -Ч.2. -М.: Университетская типография, 1889. -232 с.

16. Пункты, данные С.-Петербуржскому Генерал-Полицмейстеру от 25 мая 1718 г. О смотре, чтобы строение домов производилось по указу; о содержании улиц в чистоте; о допущении торговых шалашей в

указных местах, о съестных припасах, о подозрительных домах, о гулящих людях, о приезжих и отъезжающих; об определении с дворов караульщиков, в каждой слободе или улице десятого и распространении повинности постоя на людей всякого чина и звания // ПСЗ. -Т.V. -№ 3203. -С.569-571.

17. Регламент или Устав Главного Магистрата от 16 января 1721 г. // ПСЗ. -Т.VI. -№ 3708. -С.291-309.

18. Инструкция Полковнику и Астраханскому Губернатору Волынскому. - Об управлении вверенной ему Губернии (июль 1720) // ПСЗ. -Т.VI. -№ 3622 -С.223-229.

19. Инструкция или наказ Воеводам (январь 1719) // ПСЗ. -Т.V. -№ 3294. -С.624-632.

20. Инструкция полевых и гарнизонных команд офицерам - отправленным для сыску беглых драгун, солдат, матросов и рекрут и для искоренения воров и разбойников и пристанодержателей их от 24 декабря 1719 г. // ПСЗ. -Т.V. -№ 3477. -С.773-775.

21. Именной Указ О должности фискалов от 17 марта 1714 г. // ПСЗ. -Т.V. -№ 2786. -С.89-90.

22. Сервещкий І.В. Історичний аналіз співвідношення методів оперативно-розшукової діяльності // Актуальні проблеми ОРД: Додаток до "Вісника МВС України". -2000. -№ 1 -Луганськ: РВВ ЛПВС МВС України, 2000. -С.88-105.

23. Елинский В. И. Основы Методологии ОРД: Монография -М.: Изд-ль Шумилова И.И., 2001 -228 с.

24. Тельберг Г. Г. Сыск по государевым делам. Московский розыскной процесс XVII века в делах по государственным преступлениям // Журнал Министерства юстиции -СПб., 1911 -№ 9. -С.130-170

25. Тельберг Г. Г. Сыск по государевым делам. Московский розыскной процесс XVII века в делах по государственным преступлениям // Журнал Министерства юстиции. -СПб., 1911 -№ 10 -С.121-157.

26. Владимирский-Буданов М. Ф. Обзор истории русского права -К.: СПб., 1888. -542с.

27. Власов В.И., Гончаров Н.Ф. История розыскного процесса в России (законодательство и практика): Монография -Домодедово: РИПК работников МВД России, 1997 -101 с.

28. Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства. -Т.1 -СПб.: Изд-во «АЛЬФА», 1996. -552 с.

Надійшла до редколегії 23.06.2003

ПОГОРЕЦІЙ НА РОЗЫСК В КОНЦЕ XVII – НАЧАЛЕ XVIII В В.

На основании правовых и научных источников исследуются вопросы становления и развития розыска в эпоху Петра I и определения его места в уголовном судопроизводстве.

POGORETSKY N.A. SEARCH IN THE END OF XVII – THE BEGINING OF XVIII C.C.

The questions of the investigation formation and development in the age of Peter I and of the determination of its place in criminal legal procedure are researched on the grounds of legal and scientific sources.